

א.

כשהתעורר גַּרְגּוֹר סְמָסָה בוקר אחד מחלומות טרופים גילה שנהפך במיטתו לשרץ ענקי. מוטל היה על גבו הקשה כשריון, וכשהרים קצת את ראשו ראה את בטנו הקמורה, החומה, מחולקת בהתקשויות מקושטות, והשמיכה שבמרומיה, שעוד רגע תגלוש כולה, נאחזת בה בקושי. רגליו הרבות, העלובות בדקיקותן יחסית לשאר מידותיו, ריצדו חסרות ישע מול עיניו.

"מה קרה לי?" אמר בלבו. זה לא היה חלום. חדרו, חדר רגיל של בני אדם, רק קצת קטן מדי, עמד בשקט בין ארבעת קירותיו המוכרים היטב. מעל לשולחן, שמבחר של דוגמאות אריגים שהותרו מצרורן היה פרוש עליו - סְמָסָה היה סוכן-נוסע - היתה תלויה התמונה שגזר לא מזמן מכתב-עת מאויר וקבעה במסגרת מוזהבת נאה. בתמונה נראתה גברת בכובע פרווה וברדיד פרווה, יושבת זקופה ומרימה כלפי הצופה יְדוּנִית כבדה של פרווה, שכל אמת ידה נבלעה בה.

מבטו של גַּרְגּוֹר נפנה אל החלון ומזג האוויר הסגרירי - טיפות גשם נקשו על אדן הפח - העכיר את רוחו כליל. "ומה אם אמשיך לישון עוד קצת ואשכח את כל השטויות האלה?" אמר בלבו, אבל להוציא זאת אל הפועל לא יכול בשום אופן, כי היה רגיל לישון על צדו הימני, ואילו במצבו הנוכחי נבצר ממנו לעבור אל התנוחה הזאת. ככל שהתאמץ להתהפך אל צדו הימני, חזר תמיד והתגלגל אל גבו.

אולי מאה פעמים שב וניסה, עצם את עיניו כדי שלא ייאלץ לראות את רגליו המקרטעות, ולא חדל אלא כשהחל לחוש בצד גופו כאב קל, עמום, שעד כה לא חש כמוהו מעודו.

"אלוהים", אמר בלבו, "איזה מקצוע מייגע בחרתי לי! כל הימים בנסיעות. ההתרגשויות בעבודה גדולות הרבה יותר משהן פה, בבית-המסחר עצמו, ונוסף על זה מוטלות עלי גם תלאות המסע האלה, הדאגה לקשרי הרכבות, הארוחות הגרועות והלא-סדירות, המגע עם אנשים שמתחלפים כל הזמן, שתמיד הוא ארעי ולכלל לבביות לא יגיע לעולם. לעזאזל כל זה!" הוא חש דגדוג קל במעלה בטנו; הזיז את עצמו לאט על גבו לעבר המשענת שבמראשות המיטה כדי שיקל לו להרים את ראשו; מצא את המקום המדגדג, שהיה זרוע כולו נקודות לבנות קטנות, שעל טיבן לא יכול לעמוד; ורצה למששו באחת מרגליו, אבל מיד שב ואסף אותה, כי המגע העביר בו גלים של צמרמורת.

הוא חזר והחליק אל תנוחתו הקודמת. "ההשכמה הזאת", אמר בלבו, "מטמטמת לגמרי. אדם חייב לישון די צורכו. סוכנים-נוסעים אחרים חיים להם כמו נשים בהרמון. למשל, כשאני חוזר לפני הצהריים לאכסניה כדי להעתיק את ההזמנות שהשגתי, האדונים האלה עוד יושבים ואוכלים את ארוחת הבוקר שלהם. לו רק ניסיתי אני לעשות ככה אצל המנהל שלי - בן-רגע הייתי עף מהעבודה. מי יודע, בעצם, אולי הייתי מרוויח מזה דווקא. לולא הבלגתי למען הורי, הייתי מתפטר מזמן, הייתי מתייצב לפני המנהל ואומר לו את דעתי מעומק הלב. אין ספק שהיה נופל מהמכתבה ואיזה מין מנהל

משונה הוא לשבת על המכתבה ולדבר מגבוה עם העובד, שבגלל שמיעתו הכבדה של המנהל עוד נאלץ לגשת אליו קרוב קרוב. מילא, עדיין לא התייאשתי; יום אחד, כשיהיה בידי מלוא הסכום לתשלום החוב שהורי חייבים לו - כנראה, בעוד חמש שש שנים - אעשה את המעשה הזה ויהי-מה. אחתוך וחסל. אבל בינתיים אני מוכרח לקום, הלוא הרכבת שלי יוצאת בחמש."

והוא הציץ אל השעון המעורר המתקתק על הארון. "אלי שבשמים!" אמר בלבו. השעה היתה שש וחצי והמחוגים הוסיפו להתקדם להם בשקט, כבר היה אפילו אחרי שש וחצי, כמעט שש ארבעים וחמש. הייתכן שהשעון לא צילצל? היה אפשר לראות מהמיטה שהוא כוון כראוי לשעה ארבע; ואין ספק שאף צילצל. כן, אבל איך ייתכן שישן שנת ישרים בלי להתעורר מצלצול מרעיד רהיטים שכזה? אמנם שנת ישרים לא ישן דווקא, אבל שינה עמוקה ישן גם ישן, מן הסתם. ומה יעשה עכשיו? הרכבת הבאה יוצאת בשבע; כדי להגיע אליה בזמן יהיה עליו למהר כמשוגע, ואוסף הדוגמאות עדיין אינו ארוז והוא עצמו אינו מרגיש רענן וקל תנועה כלל ועיקר. וגם אם יגיע אל הרכבת, עתיד המנהל להמטיר עליו אש וגופרית, כי השמש של בית-המסחר הלוא חיכה על יד הרכבת של חמש ומזמן דיווח על היעדרו. היצור הזה הוא כלי שרת בידי המנהל, אין לו לא עמוד שדרה ולא שכל. ומה אם יודיע שהוא חולה? אבל זה יהיה מביך וחשוד מאוד, כי בכל חמש שנות עבודתו לא היה גרגור חולה אפילו פעם אחת. המנהל בוודאי יבוא ואתו רופא קופת-החולים, יוכיח את הוריו על עצלותו של בנם ויסתום את כל

הטענות בהסתמכו על הרופא הזה, הסבור ממילא שאין בעולם אלא אנשים בריאים לחלוטין, שפשוט לא אוהבים לעבוד. ובמקרה הזה, בעצם, האם לא יצדק במקצת? ואכן, חוץ מן הישנוניות, שלאחר השינה הארוכה באמת לא היתה במקומה, חש ג'ג'ור בטוב ואף היה לו תיאבון בריא מאוד.

עוד הוא שוקל בבהילות את כל הדברים האלה ואינו יכול לגמור בדעתו לקום מהמיטה - הרגע צילצל השעון שש ארבעים וחמש - נשמעה נקישה זהירה על הדלת שמאחורי מיטתו. "ג'ג'ור", קרא קול - זה היה קולה של אמו - "כבר שש ארבעים וחמש. לא התכוונת לנסוע?" הקול הרך הזה! ג'ג'ור נבהל לשמע קולו המשיב לה, שאמנם היה בלי ספק קולו הקודם, אבל התערבב בו, כעולה מלמטה, איזה ציוץ כאוב לא נכבש, שהשאיר את המילים בבהירותן רק ברגע הראשון, ואז שיבש את הדין כל-כך עד שלא ידעת עוד. אם שמעת אותן היטב. ג'ג'ור ביקש לענות באריכות ולהסביר הכל, אבל בנסיבות האלה הצטמצם ואמר רק: "כן, כן, תודה, אמא, מיד אני קם." בשל דלת העץ לא נשמע בחוץ, כנראה, השינוי בקולו של ג'ג'ור, כי ההסבר הזה הניח את דעתה של האם והיא הסתלקה לה בגרירת רגליים. אבל השיחה הקצרה הזאת העירה את תשומת לבם של שאר בני המשפחה לכך שג'ג'ור, שלא כצפוי, עודנו בבית, ומיד הקיש האב על אחת הדלתות הצדדיות, נקישה חלשה אבל באגרוף. "ג'ג'ור, ג'ג'ור", קרא, "מה קרה?" ולאחר שהות קלה חזר והתריע בקול עמוק יותר: "ג'ג'ור, ג'ג'ור!" ואילו מעבר לדלת הצדדית האחרת קוננה האחות חרש: "ג'ג'ור? אתה לא מרגיש טוב? אתה זקוק למשהו?" וג'ג'ור השיב לשני

הצדדים כאחד: "אני כבר מוכן", ועל ידי הגייה קפדנית מאוד ועשיית אתנחתות ארוכות בין מילה למילה התאמץ לסלק מקולו כל שמץ של זרות. והאב אמנם חזר אל ארוחת הבוקר שלו, אבל האחות לחשה: "ג'ג'ור, פתח את הדלת, אנא." ואולם ג'ג'ור אף לא העלה בדעתו לפתוח את הדלת, אדרבה, הוא בירך על מנהג הזהירות שסיגל לו מנסיעותיו, לנעול גם בבית את כל הדלתות ללילה.

קודם כל רצה לקום בשקט ובאין מפריע, להתלבש, ובייחוד, לאכול את ארוחת הבוקר שלו, ורק אז לשקול מה הלאה, שכן במיטה, כך התברר לו, לא יוליכוהו מחשבותיו לשום תכלית של ממש. הוא נזכר שלא פעם כבר חש במיטתו איזה מיחוש קל שאולי נגרם מתנוחה לא מוצלחת, ואחר-כך, לאחר שקם, התברר שלא היה אלא פרי דמיונו, ועכשיו היה סקרן לדעת איך יתפוגגו בהדרגה התעתועים של היום. לא היה לו כל ספק בכך שהשינוי בקולו אינו אלא מבשרה של הצטננות הגונה, מחלה שסוכנים-נוסעים מועדים לה תמיד.

להשליך את השמיכה היה קל ופשוט; לא היה לו אלא להתנפח קצת ומיד צנחה מאליה; אבל ההמשך נהיה לו קשה, בייחוד בגלל רוחבו המופלג. כדי להזדקף היו נחוצות לו זרועות וידיים; אבל במקומן היו לו רק הרגליים הזעירות המרובות, שהתנועעו בלי הרף תנועות שונות ומשונות ואף לא היתה לו כל שליטה עליהן. כשרצה לכופף רגל אחת היתה זו מקדימה ומתמתחת תחילה; וכשהצליח סוף סוף לעשות בה את מה שביקש לעשות, היו חברותיה, שבינתיים כאילו קנָא להן דרור, נתקפות קדחת של פעלתנות מכאיבה. "העיקר לא לשכב סתם כך

במיטה, " אמר גרגור לעצמו.

תחילה ביקש לרדת מהמיטה בפלג גופו התחתון, אבל התברר שאת הפלג התחתון הזה, שעדיין לא ראה אותו, אגב, ואף לדמות לו את צורתו לא יכול בעצם, קשה מדי להיזיז; הכל התנהל לאט כל-כך; וכשכבר כמעט יצא מגדרו והדף את עצמו קדימה בכל כוחו בלי להיזהר, בחר בכיוון הלא-נכון ונחבט בעוצמה במשענת שלמרגלות המיטה, ומן הכאב הצורב שחש, למד שפלג גופו התחתון דווקא הוא אולי הרגיש מכולם ברגע זה.

על כן ביקש להוריד מהמיטה תחילה את פלג גופו העליון וסובב את ראשו בזהירות אל שפת המיטה. הדבר הזה עלה יפה דווקא, והגוף כולו, על אף רוחבו וכובדו, פנה וסב לבסוף לאטו אחרי הראש. אבל כשהיה סוף סוף ראשו באוויר, מחוץ למיטה, חשש לנוע כך הלאה, שכן אם יפיל את עצמו בדרך זו, יוכל רק נס להציל את ראשו מפציעה. ועכשיו דווקא אסור לו לאבד את הכרתו בשום פנים; מוטב אפוא שיישאר במיטה.

ואולם לאחר ששב והתאמץ וחזר באנחת רוחה אל תנוחתו הקודמת, ושוב ראה את רגליו הוצעירות נלחמות זו בזו אולי אף ביתר שאת, ולא מצא דרך להרגיע ולהשליט סדר בהשתוללות הזאת, חזר ואמר בלבו שבשום אופן לא יוכל להישאר במיטה, וש אם יש ולו תקווה קלושה ביותר שיצליח להיחלץ מהמיטה, יעשה בחוכמה אם יקריב הכל לשם כך. ועם זה גם לא שכח להזכיר לעצמו מפעם לפעם שמחשבה שקולה ומיושבת טובה שבעתיים מהחלטות נואשות. ברגעים כאלה מיקד את עיניו כמיטב יכולתו בחלון, אלא שמראהו של ערפל הבוקר,

[106]

שהסתיר אפילו את עברו האחר של הרחוב הצר, לא היה בו למרבה הצער כדי לנסוך בו מידה יתרה של ביטחון ומרץ. "כבר שבע", אמר בלבו לשמע עוד צלצול של השעון המעורר, "כבר שבע ועדיין ערפל כזה." ושעה קלה שכב לו בשקט, נושם קלות, כמצפה אולי שהדממה הגמורה תשיב על כנו את מצב הדברים האמיתי והמובן מאליו.

אבל אז אמר בלבו: "לפני שיצלצל השעון שבע ורבע אני חייב להיות כולי מחוץ למיטה ויהי-מה. עד אז, אגב, גם יבוא מישהו מבית-המסחר לשאול עלי, כי את בית-המסחר פותחים לפני שבע." והוא התכוון לסלטל את גופו למלוא אורכו בקצב אחיד אל מחוץ למיטה. אם יפיל את עצמו כך מהמיטה קרוב לוודאי שהראש, שהתכוון להחזיק אותו זקור היטב בעת הנפילה, לא ייפגע. הגב נראה קשה, והיה מקום להניח שלא ייזוק מהנפילה על השטיח. את החשש הגדול מכל עוררה בו המחשבה על הרעש החזק שבוודאי יישמע ויעורר מן הסתם דאגה, אם לא בהלה, מאחורי כל הדלתות. ואף על פי כן היה עליו להעז ולעשות מעשה.

כשכבר בלט גרגור מהמיטה כדי מחציתו - השיטה החדשה היתה בגדר משחק ולא מאמץ דווקא: לא היה לו אלא לנדנד את עצמו בתנופה קלה שוב ושוב - עלה בדעתו כמה קל היה הכל אילו בא מישהו לעזרתו. שני אנשים חזקים - הוא חשב על אביו ועל המשרתת - היו מספיקים בהחלט; כל מה שהיה עליהם לעשות הוא לתחוב את זרועותיהם אל מתחת לגבו המקומר, לחלץ אותו כך מהמיטה, להתכופף ומשום בידיהם, ואז רק לחכות בסבלנות ובוהירות עד שיגמור להתהפך אל הרצפה, ששם, יש

[107]

לקוות, יהיו לו הרגליים הועירות בנות שימוש. ואולם, גם אם מתעלמים מזה שהדלתות נעולות - האם באמת כדאי לו לקרוא לעזרה? על אף מצוקתו הגדולה לא יכול שלא לחייך למחשבה הזאת.

כשכבר התקדם כל-כך עד שכאשר הגביר את נדנדו התקשה לשמור על שיווי משקלו, וכבר היה עליו גם להזדרז ולהכריע כך או כך, כי רק חמש דקות בותרו עד שבע ורבע - נשמע פתאום צלצול הפעמון של דלת הכניסה. "מישהו מבית-המסחר," אמר בלבו וכמעט קפא תחתיו, אם כי רגליו הועירות פיזו אף ביתר מהירות. רגע קל שררה דממה גמורה. "הם לא פותחים," אמר ג'רגור בלבו מתוך איזון תקוות שווא. אבל אז ניגשה כמובן המשרתת כמו תמיד בצעדים איתנים אל הדלת ופתחה אותה. ג'רגור שמע רק את מילת הברכה הראשונה של הבא ומיד ידע מי הוא: סגן המנהל בכבודו ובעצמו. למה נגזר על ג'רגור לעבוד בחברה שכל התרשלות של מה בכך מעוררת שם מיד את הגדול בחשדות? האומנם כל העובדים, כולם עד אחד, לא שווים כלום, האם אין בהם גם אדם אחד נאמן וצייתן, שדי לו שהחסיר מעבודתו שעות בוקר אחדות וכבר נטרפת עליו דעתו מרוב נקיפות מצפון, עד כדי כך שאין לו כוח לקום ממיטתו? האם באמת לא יכלו להסתפק בשליחת אחד המתלמדים כדי לברר - אם בכלל נחוץ כל הבירור הזה - כלום היה צורך שיבוא סגן המנהל בכבודו ובעצמו, וכלום היה צורך להראות כן לכל המשפחה החפה מאשמה, שבחקירת העניין החשוד הזה אפשר לסמוך אך ורק על תבונתו של סגן המנהל? ואז, לא מתוך החלטה נכונה דווקא אלא בעיקר מתוך ההתרגשות שעוררו בו ההרהורים

האלה, השליך ג'רגור את עצמו מהמיטה במלוא התנופה. נשמעה חבטה רמה, אבל לא רעש של ממש. השטיח מיתן קצת את עוצמת הנפילה וגם הגב היה גמיש יותר משיער ג'רגור, וכך היה הצליל עמום ולא מהדהד ביותר. רק על הראש לא נזהר די והוא ספג מכה; ג'רגור סובב אותו ושיפשף אותו בשטיח מרוב כאב ורוגז.

"משהו נפל שם בפנים," אמר סגן המנהל בחדר שמשמאל. ג'רגור ניסה לתאר לו אם גם לסגן המנהל לא יכול לקרות דבר דומה לזה שקרה היום לו; הלוא אין להכחיש שהאפשרות עצמה קיימת. ואולם, כמו בתשובה גסה לשאלה הזאת, צעד עכשיו סגן המנהל בחדר הסמוך כמה צעדים נמרצים ונעלי הלפה שלו חרקו. מהחדר שמימין לחשה האחות, להודיע לג'רגור: "ג'רגור, סגן המנהל פה." "אני יודע," אמר ג'רגור בינו לבינו; אבל להרים את קולו כך שיגיע לאוזני האחות לא העז.

"ג'רגור," אמר עכשיו האב מהחדר שמשמאל, "האדון סגן המנהל בא והוא מבקש לדעת למה לא נסעת ברכבת הבוקר. אנחנו לא יודעים מה לומר לו. והוא גם מבקש לדבר אתך אישית. תפתח בבקשה את הדלת. הוא ודאי יואיל בטובו לסלוח על אי-הסדר שבחדר." "בוקר טוב, מר סמסה," נכנס סגן המנהל לתוך דבריו ואמר בחביבות. "הוא לא מרגיש טוב," אמרה האם לסגן המנהל בעוד האב מוסיף לדבר על יד הדלת, "הוא לא מרגיש טוב, תאמין לי, אדוני סגן המנהל. אחרת לא ייתכן שג'רגור יאחר לרכבת! הלוא חוץ מהעבודה אין לו לבחור שום דבר בראש. אני כבר כמעט כועסת עליו שהוא אף פעם לא יוצא בערב; הלוא עכשיו היה בעיר שבוע שלם, ובכל זאת

נשאר כל ערב בבית. יושב לו פה אצלנו אל השולחן וקורא בשקט את העיתון או מעיין בלוח הזמנים של הרכבות. כשהוא מנסר במסורית, זה כבר בעיניו בידור. הנה, בשניים שלושה ערבים גילף למשל מסגרת קטנה; תתפלא לראות כמה היא יפה; היא תלויה שם בפנים, בחדר, תיכף תראה אותה, כשגרגור יפתח. אני דווקא שמחה מאוד שבאת, אדוני סגן המנהל; אנחנו לבדנו לא היינו מצליחים לשכנע את גרגור לפתוח את הדלת; הוא עקשן כל-יך; ואין ספק שהוא לא מרגיש טוב, אף על פי שבבוקר הכחיש את זה. "מיד אני בא", אמר גרגור לאט וביישוב הדעת ולא זו, כדי שלא יחסיר אפילו מילה אחת מהשיחה. "גם לי אין שום הסבר אחר, גברתי הנכבדה", אמר סגן המנהל, "נקווה שזה לא דבר חמור. אם כי מצד שני עלי לומר שאנחנו, אנשי העסקים, לעתים קרובות חייבים פשוט - למרבה המזל או למרבה הצרה, איך שרוצים - להתגבר על מחושים קלים משיקולים עסקיים." "נו, האדון סגן המנהל כבר יכול להיכנס אליך?" קצרה רוחו של האב והוא שב והקיש על הדלת. "לא", אמר גרגור. בחדר שמשמאל השתררה דממה מביכה, בחדר שמימין פרצה האחות בכי.

למה אין האחות מצטרפת אל השאר? כנראה רק עכשיו קמה ממיטתה ואפילו עוד לא התחילה להתלבש. אבל למה היא בוכה? מפני שהוא לא קם ולא פותח את הדלת לסגן המנהל? מפני שהוא עלול לאבד את משרתו, ואז שוב יבוא המנהל אל ההורים בדרישות הישנות? והלוא כל הדאגות האלה מיותרות לפי שעה. גרגור עודנו פה ואינו מעלה בדעתו כלל לעזוב את משפחתו. הלוא ברגע זה הוא שוכב לו על

[110]

השטיח ושום אדם, לו ידע את מצבו, לא היה דורש ממנו ברצינות להכניס את סגן המנהל. ואולם לא ייתכן שבגלל מעשה פעוט שכזה של אי-נימוס, שעל נקלה יוכל לתרצו אחר-כך, יקומו מיד ויפטרו את גרגור. וגרגור חשב שמוטב היה אילו הניחו אותו לנפשו עכשיו במקום להפריע לו בבכי ובשידולים. אבל חוסר הוודאות הוא שהציק להם והצדיק את התנהגותם.

"מר סמסה", קרא עתה סגן המנהל בהרמת הקול, "מה זה, מה קרה? אתה מתבצר לך שם בחדר, עונה רק בכך ולא, גורם להוריק דאגות גדולות מיותרות, ומתרשל - זאת אני מציין רק דרך אגב - במילוי חובותיך המקצועיות התרשלות שערורייתית ממש. אני מדבר בשם הוריק ובשם המנהל שלך, ומבקש ממך במלוא הרצינות הסבר מידי וברור. תמה אני עליך, תמה, חשבתי שאני מכיר אותך כאיש שקט ונבון, והנה כנראה מתחשק לך פתאום להתחיל להתגדר בכל מיני גחמות משונות. הבוקר אמנם רמו לי המנהל על הסבר אפשרי להיעדרותך - הסבר שקשור לסמכות הגבייה שניתנה לך לא מזמן - אבל אני, האמן לי, כמעט נשבעתי לו בהן צדק שההסבר הזה לא מתקבל על הדעת. והנה אני רואה פה עכשיו את עקשנותך הלא-מובנת וכבר אין לי שום רצון שבעולם לנקוף למענך אפילו אצבע קטנה. ומקום עבודתך אינו מובטח לך כלל וכלל. תחילה היה בדעתי לומר לך את כל זה בארבע עיניים, אבל מאחר שאתה נותן לי לבזבז פה ככה את זמני, אינני יודע מדוע לא ייודעו הדברים גם להוריק הנכבדים. ובכך, השגיך בזמן האחרון היו רחוקים מלהניח את הדעת; אמנם אין זו העונה לעסקים מוצלחים ביותר,

[111]

בזה אנחנו מודים, אבל עונה שאי אפשר לעשות בה עסקים כלל, אינה קיימת, מר סמסה, ואסור שתהיה קיימת."

"אבל אדוני סגן המנהל," קרא ג'רגור בסערת נפש, ומרוב התרגשות שכח את כל היתר, "מיד אני פותח, תיכף ומיד. רק בגלל חולשה קלה, התקף סחרחורת, לא יכולתי לקום. גם עכשיו אני עוד שוכב במיטה. אבל הנה כבר חזרתי לאיתני. מיד אני קם מהמיטה. סבלנות, רק רגע! זה עוד לא כל-כך מסתדר כמו שחשבתי. אבל כבר הוטב לי. מי היה מאמין שדבר כזה יכול לתקוף אותך ככה פתאום! והרי רק אתמול בערב עוד הרגשתי היטב, הורי יעידו, ובעצם, כבר אתמול בערב היתה לי איזו תחושה קלה. זה ודאי ניכר בי. כמה חבל שלא הודעתי על כך לבית-המסחר! אבל תמיד נדמה לנו שאולי נוכל להתגבר על המחלה גם בלי להישאר בבית. אדוני סגן המנהל! חוס על הורי! הלוא כל האשמות שאתה טופל עלי עכשיו מחוסרות יסוד; גם לא אמרו לי על כך אף מילה אחת. אולי לא קראת את ההזמנות החדשות ששלחתי. וחוץ מזה, מיד אני יוצא לדרך, כבר ברכבת של שמונה, שעות המנוחה המעטות חיזקו אותי. אל נא תתעכב עוד, אדוני סגן המנהל; גם אני אבוא תיכף אל בית-המסחר, והואל נא בטובך להודיע זאת למנהל ולמסור לו דרישת שלום ממני!"

ובזמן שפלט ג'רגור את כל הדברים האלה בחופזה וכמעט לא ידע מה הוא מדבר, הוא התקרב בקלות - כנראה בשל הניסיון שכבר רכש לו במיטה - אל הארון, ועתה ניסה להזדקף בעזרתו. הוא באמת רצה לפתוח את הדלת, להיראות לעיניהם ולדבר עם סגן

המנהל; והיה להוט לדעת מה יאמרו למראהו, הם שכה חפצים בו עכשיו. אם יודעו, כי אז פטור הוא מכל אחריות ואין לו מה לדאוג. ואולם, אם יקבלו הכל בשלוות נפש, כי אז גם הוא אינו צריך להתרגש ויוכל, אם יזדרו, להיות בשמונה בתחנת הרכבת. תחילה החליק פעמים אחדות מהארון החלקלק, אבל לבסוף הניף את עצמו עוד תנופה אחרונה אחת והזדקף ועמד; אל הכאבים בפלג גופו התחתון שוב לא שם לב, אף שצרבו מאוד מאוד. עכשיו הפיל את עצמו אל מסעד של כיסא סמוך ונאחו ברגליו הזעירות בשפתו. כך גם קנה לו שליטה על גופו, ושחק, כי כעת יכול לשמוע את דברי סגן המנהל.

"הבנתם משהו, תגידו?" שאל סגן המנהל את ההורים. "הוא לא משטה בנו, אני מקווה, מה?" חס וחלילה," קראה האם והיא כבר בוכה, "אולי הוא חולה אנוש, ואנחנו מענים אותו! ג'רטה! ג'רטה!" צעקה אז. "אמא?" קראה האחות מהעבר האחר. הן דיברו זו עם זו דרך חדרו של ג'רגור. "לכי תיכף ומיד לרופא. ג'רגור חולה. מהר לרופא. שמעת? איך ג'רגור מדבר כעת?" "זה היה קול של בעל-חיים," אמר סגן המנהל ודיבורו חרישי להפליא לעומת צעקותיה של האם. "אנה! אנה!" קרא האב דרך הפרוודור אל המטבח ומחא כף אל כף, "קראי מיד למסגר!" וכבר רצו שתי הנערות דרך הפרוודור בתצאיות מרשרשות - איך הספיקה האחות להתלבש כל-כך מהר? - ופתחו בתנופה את דלתות הדירה. לא נשמעה כל טריקה של דלתות נסגרות; כנראה השאירו אותן פתוחות, כדרך אנשים בבתים שקרה בהם אסון גדול.

ואולם ג'רגור נרגע מאוד דווקא. אמנם מתברר

שאינן מבינים את דבריו עוד, אם כי לו עצמו הם נשמעו ברורים למדי, ברורים אף יותר מקודם, אולי מפני שאווננו הסתגלה - ובכל זאת כבר מאמינים עכשיו שמהו אינו כשורה אצלו ומוכנים לעזור לו. האמון והביטחון שניתנו בהם ההוראות הראשונות עודדו את רוחו. הוא הרגיש שהוחזר אל חברת בני האדם וציפה ששניים אלה, הרופא והמסגר - שלמען האמת לא הבחין ביניהם היטב - יחוללו גדולות ונצורות. כדי שיהיה קולו צלול ככל האפשר לקראת השיחות המכריעות הקרבות, השתעל קלות, אם כי השתדל לעמעם מאוד את שיעולו, מחשש שמא גם הקול הזה כבר שונה מקול השיעול האנושי, עניין שלגביו לא סמך על שיפוטו עוד. בחדר הסמוך השתררה בינתיים דממה גמורה. אולי יושבים ההורים עם סגן המנהל אל השולחן ומתלחשים, אולי הם נשענים כולם אל הדלת ומצותתים.

גרגור דחף את עצמו לאט לאט עם הכיסא לעבר הדלת, ושם ניתק ממנו, הטיל את עצמו אל הדלת ונשען עליה זקוף - על כריות רגליו הזעירות היה קצת דבק - ונח שם רגע מן המאמץ. ואז התכונן לסובב בפיו את המפתח שבחור המנעול. למרבה הצער דומה היה שאין לו שיניים של ממש - במה אפוא יתפוס את המפתח? - אבל לעומת זה היו לסתותיו חזקות מאוד דווקא; ובעזרתן אכן הצליח להזיז את המפתח, ולא השגיח שהוא כנראה מסב לעצמו איזה נזק, שכן מפיו יצא מין נוזל חום, נוזל על המפתח וטיפטף אל הרצפה. "תשמעו, תשמעו," אמר סגן המנהל בחדר הסמוך, "הוא מסובב את המפתח." דבריו עודדו את גרגור מאוד; אבל כולם היו צריכים לקרוא אליו, גם אביו ואמו: "קדימה,

[114]

גרגור, צריכים היו לקרוא, "תמשיך, תמשיך, אל תרפה מהמפתח!" ומתוך שדימה לו שכולם עוקבים במתח אחר מאמציו, אור את כל כוחו ונעץ את לסתותיו במפתח עד כדי אובדן החושים. עם כל תנועה של המפתח המסתובב רקד סביב המנעול, ועכשיו עמד זקוף רק בעזרת הפה ולפי הצורך היה נתלה על המפתח או לוחץ עליו כלפי מטה בכל כובד גופו. למשמע הצליל החד של לשון המנעול הניתרת סוף סוף לאחור, נעור גרגור כליל. הוא נשם לרווחה ואמר בלבו: "ובכן, לא הייתי זקוק למסגר," והניח את ראשו על כף המנעול כדי לפתוח את הדלת עצמה.

מאחר שהיה אנוס לפתוח את הדלת בדרך זו דווקא, כבר היתה הדלת פתוחה די לרווחה ואילו הוא עצמו עדיין לא נראה. תחילה היה עליו להקיף את כנף הדלת האחת לאט לאט, ובוהירות גדולה, כדי שלא ייכשל ויפול על גבו עם כניסתו לחדר ממש. עוד הוא עסוק בתנועה הקשה הזאת בלי יכולת להתפנות ולתת את דעתו לשום דבר אחר, והנה שמע את סגן המנהל פולט בקול רם "הו!" - שנשמע כהמיית הרוח - ועכשיו גם ראה אותו, שהיה קרוב אל הדלת יותר מכולם, מהדק את כף ידו אל פיו הפעור ונסוג אט אט לאחור, כנהדף מפני כוח סמוי מן העין, מתמיד ואחיד. האם - למרות נוכחותו של סגן המנהל היא עמדה לה שם ושערה עודנו פרוץ מן הלילה, סומר ומזדקר - הביטה תחילה בידיים שלובות אל האב, ואחר-כך פסעה שתי פסיעות לעבר גרגור וצנחה ארצה בין חצאיותיה הנפרשות סביבה במעגל ופניה מושפלות אל חזה ונעלמות כליל. האב קפץ את אגרופו במבט עוין,

[115]

כמבקש להרוף את גַּרְגּוֹר לשוב אל חדרו, אחר־כך השיט את עיניו בהיסוס על פני חדר האורחים, הליט אותן בידיו ובכה, ובכיו מטלטל את חוזהו האדיר. עכשיו לא נכנס גַּרְגּוֹר אל החדר כלל כי אם נשען מבפנים על כנף הדלת הסגורה בבריה, כך שלא נראתה אלא מחצית גופו ומעליה ראשו המוטה הצדה ומציץ אל השלושה במבט זהיר. בינתיים כבר התבהר היום; מעבר לרחוב נראה ברור קטע של הבניין שממול, בניין אפור־שחור, אינסופי, - זה היה בית־חולים - בחלונותיו האחידים המפסקים את החזית; הגשם הוסיף לרדת, אבל כעת ירד בטיפות גדולות, כל טיפה וטיפה נראית לעין וכאילו אף נושרת לחוד על הארץ. על השולחן עמדו כלי ארוחת הבוקר בהמון, כי לאב היתה ארוחת הבוקר הארוחה העיקרית של היום והוא היה מבלה בה שעות בקריאת כל מיני עיתונים. על הקיר שממול היה תלוי תצלום של גַּרְגּוֹר מימי שירותו הצבאי, הוא נראה בו במדי סגן, ידו על חרבו, חיוכו שאנן והוא תובע את הכבוד הראוי למדיו ולעמידתו. הדלת אל הפרוודור היתה פתוחה, ומאחר שגם דלת הדירה היתה פתוחה נראו המישורת שלפניה וראש גרם המדרגות היורדות למטה.

"זהו," אמר גַּרְגּוֹר וידע היטב שרק הוא לבדו שמר על קור רוחו, "מיד אתלבש, אארוז את הדוגמאות ואסע. תתנו לי לנסוע, תתנו? הנה, אדוני סגן המנהל, אתה רואה, אינני עקשן ואני אוהב לעבוד; הנסיעות מכבידות, אבל לא הייתי יכול לחיות בלי הנסיעות. מה זה, לאן אתה הולך, אדוני סגן המנהל? לבית־המסחר? כן? ותדווח שם על הכל בנאמנות? קורה שאדם לא יכול לעבוד זמן־מה, אבל

[116]

זה הזמן דווקא לזכור את השגיו הקודמים ולהביא בחשבון שבעתיד, כשיסולק המכשול, יעבוד במשנה חריצות וריכוז. הלוא אני מכיר טובה גדולה לאדון המנהל, זאת אתה יודע יפה. לעומת זה עלי לדאוג להורי ולאחותי. עכשיו אני נתון בצרה, אבל איחלץ ממנה. אנא, אל תקשה עלי יותר ממה שקשה לי בלאו הכי. עמוד לצדי בבית־המסחר! את הסוכן־הנוסע לא אוהבים, אני יודע. חושבים שהוא מרוויח הון ונהנה מהחיים. ואכן, אין סיבה להעמיד את הדעה הקדומה הזאת לבחינה מחודשת. אבל לך, אדוני סגן המנהל, לך יש ראייה כוללת של המצב יותר מלשאר העובדים, ובינינו לבין עצמנו, אפילו יותר מלאדון המנהל בכבודו ובעצמו, שבמעמדו כמעסיק קל להוליך אותו שולל לרעת העובד. אתה גם יודע היטב שהסוכן־הנוסע, שכמעט כל ימות השנה נעדר מבית־המסחר, מועד ליפול קורבן לרכילויות ולמקריות ולתלונות משוללות יסוד, שאין לו שום דרך להתגונן מפניהן, שהרי על פי רוב אין הן מגיעות לידיעתו כלל, ורק לאחר שחזר מנסיעה מפרכת הוא חוזה מבשרו בבית את תוצאותיהן החמורות, שעל סיבותיהן אי אפשר להתחקות עוד. אדוני סגן המנהל, אל נא תלך בלי לומר לי איזו מילה שתראה לי שאתה מצדיק אותי לפחות במקצת!"

ואולם, כשפתח גַּרְגּוֹר בדבריו כבר הפך לו סגן המנהל את גבו ובשרבוב שפתיים הביט עליו לאחור מעבר לכתפו המוגבהת. ובזמן שנאם גַּרְגּוֹר את נאומו לא עמד אפילו רגע אחד במקומו, אלא נסוג, בלי לגרוע עין מגַּרְגּוֹר, לעבר הדלת, אבל לאט לאט, כאילו מוטל איזה איסור סודי על היציאה

[117]

מהחדר. הוא כבר היה בפרוזדור ועל פי התנועה הפתאומית שאסף בה את כף רגלו מחדר האורחים בפעם האחרונה היה אפשר לחשוב שנכווה כרגע בסולייטו. ואולם בפרוזדור הושיט ומתח את ידו הימנית אל המדרגות, כאילו צפויה לו שם איזו גאולה שלא מהעולם הזה.

לג'רגור היה ברור שאם אינו רוצה להעמיד בסכנה גדולה את מעמדו בבית-המסחר, אסור לו בשום אופן להניח לסגן המנהל להסתלק במצב רוח שכזה. ההורים לא היטיבו כמוהו להבין את כל זה; במשך השנים הרבות הגיעו לכלל דעה שמקומו של ג'רגור בבית-המסחר מובטח לו לכל ימי חייו, וחוץ מזה הם היו טרודים כליכך בדאגות הרגע שלא היו מסוגלים כלל לראות את הנולד. אבל ג'רגור ראה את הנולד. יש לעכב את סגן המנהל, להרגיע אותו, לשכנעו, ולבסוף לקנות את לבו; הלוא עתידם של ג'רגור ומשפחתו תלוי בו! לו רק היתה כאן האחות! היא חכמה; היא כבר בכתה כשג'רגור עוד שכב לו בשלווה על גבו. ואין ספק שסגן המנהל, חובב נשים שכמוהו, היה מניח לה להנהיגו; היא היתה סוגרת את דלת הדירה ומדברת על לבו עד שהיה נרגע; אבל האחות לא היתה כאן, ג'רגור היה צריך לפעול בעצמו. ואז, בלי לתת את דעתו על כך שעדיין אין הוא מכיר כלל את יכולת התנועה שלו כעת, ואף לא על כך שנאומו אולי - לא אולי אלא בוודאי - שוב לא הובן, הרפה מכף המנעול; הזיו עצמו דרך הפתח; ביקש לגשת אל סגן המנהל, שכבר נאחו בצורה מגוחכת בשתי ידיו במעקה של מישורת המדרגות; אבל מיד, בעודו מחפש לו מאחו, נפל בצעקה קלה על רגליו הועירות הרבות. ואז, בו ברגע, בפעם

[118]

הראשונה בבוקר הזה, הרגיש בנוח; הרגליים עמדו על קרקע מוצקה; ונשמעו לו לחלוטין, כך התברר לו לשמחתו; הן אף השתוקקו ממש לשאת אותו לכל מקום שירצה; וכבר נדמה לו שמיד תימצא רפואה שלמה לכל סבלותיו. אבל ברגע שעמד לו כך על הרצפה, מתנדנד מן המאמץ לבלום את תנועתו, לא הרחק מאמו, מולה ממש, קפצה זו, אף שדומה היה שהיא שקועה כולה בתוך עצמה, וזינקה פתאום מעלה, זרועותיה מתוחות לצדדים, אצבעותיה פשוקות, קראה: "הצילו, למען השם, הצילו!" הרכינה את ראשה כמבקשת להיטיב לראות את ג'רגור, ועם זה רצה בלי כל הגיון לאחור; שכחה שמאחוריה עומד השולחן הערוך; כשהגיע אליו, התיישרה עליו מהר, כמתוך פיזור דעת; וכאילו לא הרגישה כלל שעל ידה נשפך הקפה מהקנקן הגדול שהתהפך וניגר בקילוח חזק על השטיח.

"אמא, אמא," אמר ג'רגור חרש ונשא אליה את עיניו. סגן המנהל פרח מזיכרונו כליל לרגע; ואולם למראה הקפה הזורם לא יכול להתאפק ופתח וסגר את לסתותיו פעמים אחדות בחלל הריק. כשראתה זאת האם, שבה וצעקה וברחה מהשולחן ונפלה לזרועותיו של האב שחש לקראתה. אבל לג'רגור לא היה כעת פנאי להוריו; סגן המנהל כבר היה על המדרגות; הוא השעין את סנטרו על המעקה והביט עוד פעם אחת אחרונה לאחור. ג'רגור ביקש לנסות להשיג את סגן המנהל ופתח בריצה; סגן המנהל ניחש משהו, כנראה, שפן הוא דילג על כמה מדרגות ביחד ונעלם; "הו!" עוד צעק, וצעקתו הידהדה בכל חדר המדרגות. מנוסתו של סגן המנהל, כמדומה, מילבלה למרבה הצער לחלוטין את האב שעד כה היה

[119]

מאופק למדי דווקא, שהנה, במקום שירון בעצמו אחרי סגן המנהל או לפחות לא יעכב את גרגור מרדיפתו, תפס בימינו את מקלו של סגן המנהל, שהלה השאירו על כיסא עם כובעו ומעילו, בשמאלו לקח מהשולחן עיתון גדול, ורקע ברגליו והתכונן להבריח בנפנוף המקל והעיתון את גרגור בחזרה אל חדרו. לשווא היו כל תחנוניו של גרגור, הם אף לא הובנו, לשווא סובב את ראשו בהכנעה - רקיעותו של אביו רק גברו. בקצה האחר של החדר פתחה האם לרווחה חלון, על אף מזג האוויר הקריר, ונרכנה החוצה והליטה בידיה את פניה המשורבבות הרחק מחוץ לחלון. בין הרחוב לחדר המדרגות קמה רוח פרצים חזקה, הווילונות התנופפו, העיתונים שעל השולחן רישרשו, גיליונות אחדים התעופפו מעל לרצפה. האב לא חס ולא הרפה ופלט מפיו קולות שרקניים כאחד הפראים. ואולם גרגור עדיין לא היה מיומן כלל בהליכה לאחור ובאמת היה אטי מאוד. לו רק ניתן לו לפנות לאחור היה מגיע אל חדרו מיד, אבל הוא חשש שעד שיספיק לפנות לאחור תפקע סבלנותו של האב, והלוא בכל רגע עמדה לבחות על גבו או על ראשו המהלומה הקטלנית של המקל שביד אביו. אבל לבסוף בכל זאת לא היתה לו לגרגור ברה, שכן לחרדתו הגדולה נוכח שבהליכה לאחור נבצר ממנו אפילו לשמור על הכיוון הנכון; וכך, כשהוא מלכסן בלי הרף מבטים נפחדים אל האב, החל, מהר ככל שיכול ואף על פי כן לאט מאוד, לפנות לאחור. אולי השגיח האב שהוא מתכוון לטובה, שכן לא הפריע לו בזה ומפעם לפעם אף כיוון מרחוק את תנועת הפנייה בחוד מקלו. לו רק פסק השרקוק הלא-נסבל הזה של האב גרגור איבד

את עשתונותיו בגללו. עוד רגע היה משלים את הפנייה, והנה, מפני שצותת כל הזמן לשרקוק, אפילו התבלבל ופנה כברת דרך בכיוון ההפוך. ואולם כשעמד סוף סוף בשעה טובה ומוצלחת וראשו אל פתח הדלת, התברר שגופו רחב מכדי שיוכל לעבור בו בשלום. האב, בהלך הנפש שהיה שרוי בו, אף לא העלה על דעתו, כמובן, לפתוח למשל את הכנף האחרת, כדי שיהיה לגרגור מעבר רחב דיו. רק מחשבה אחת היתה בראשו: על גרגור להיות בחדרו מהר ככל האפשר. הוא גם לא היה מסכים בשום אופן להכנות המסובכות שנדרשו לגרגור כדי להודקף וכך אולי להצליח לעבור בפתח הדלת. תחת זאת, כאילו אין כל מכשול, האיץ עכשיו בגרגור ברעש גדול במיוחד; דומה היה שלא קולו של אב אחד בלבד הוא שנשמע עכשיו מאחורי גרגור; כעת היה המצב חמור באמת, וגרגור נדחק - יהיה אשר יהיה - אל הפתח. צדו האחד של גופו התרומם והוא שכב מלוכסן בפתח, צלעו האחת היתה משופשפת כולה, על הדלת הלבנה נשארו כתמים מכוערים, ועוד רגע והוא נתקע בלי שיוכל לזוז עוד בכוחות עצמו, הרגליים הזעירות שבצדו האחד היו תלויות, רוטטות, למעלה באוויר, הרגליים שבצד האחר היו לחוצות עד כאב אל הרצפה - ואז דחף אותו האב בחוזקה מאחור, דחיפה שהיתה עכשיו גואלת ממש, והוא עף, שותת דם, הרחק אל תוך חדרו. הדלת עוד נטרקה במקל, ואז השתרר שקט סוף סוף.

כשהתעורר גַּרְגּוֹר משנתו הכבדה שדמתה לעילפון כבר פנה היום לערוב. מאחר שנח וישן די צורכו, ודאי היה מתעורר כעבור שעה קלה גם לולא הופרע, ובכל זאת נדמה לו שרחש צעדים וסגירה זהירה של הדלת הנפתחת אל הפרוודור הם שהעירוהו. נוגהם החיוור של פנסי החשמל של הרחוב נח פה ושם על תקרת החדר ועל ראשי הרהיטים, אבל למטה אצל גַּרְגּוֹר שררה עלטה. לאט לאט, כשהוא עדיין מגשש כסירון במחושיו שרק עכשיו למד להעריכם, הזיז את עצמו לעבר הדלת, כדי לראות מה קרה שם. צדו השמאלי היה כצלקת אחת ארוכה, מתוחה ולא נעימה, והוא נאלץ לצלוע ממש על שני טורי רגליו הזעירות. אחת מהן, אגב, נחבלה קשה במהלך אירועי הבוקר - כמעט נס הוא שרק אחת נחבלה - ונגררה מחוסרת חיים מאחור.

רק כשהיה על יד הדלת גילה מה, בעצם, משך אותו לשם: ריחו של דבר מאכל. ואמנם עמדה שם קערית מלאה חלב מתוק, שפרוסות קטנות של לחם לבן צפות בה. כמעט צחק מרוב שמחה, כי היה רעב אף יותר משהיה בבוקר, ומיד טבל את ראשו בחלב כמעט עד למעלה מעיניו. אבל חיש מהר שב והוציאו באכזבה; לא זו בלבד שבגלל צדו השמאלי הרגיש התקשה לאכול - והוא לא יכול לאכול בלי להסתייע בכל גופו המתנשם - אלא החלב, שהיה תמיד המשקה החביב עליו ובוודאי משום כך העמידה לו אותו אחותו שם, אף לא טעם לו כלל וכלל, והוא אכן נפנה מן הקערית כמעט בסלידה וחל לשוב אל אמצע החדר.

בחדר האורחים, גַּרְגּוֹר ראה זאת בעד חריץ הדלת, דלקה מנורת הגז, אבל שלא כבימים רגילים, כשבשעה הזאת היה האב קורא בקול רם מעיתון אחר-הצהריים שלו באוזני האם, ולפעמים גם באוזני האחות, שררה שם עכשיו דומייה. אמנם לא מן הנמנע הוא שהקריאה הזאת, שאחותו סיפרה וגם כתבה לו עליה תמיד, פשוט התבטלה לאחרונה. אבל גם מסיבב היה שָקֵט כל-כך, אף על פי שבלי ספק לא היתה הדירה ריקה. "אילו חיים שקטים חיה לה המשפחה," אמר גַּרְגּוֹר בלבו, ועודו בוהה נכחו אל החשכה, נמלא לבו גאוה גדולה על שהצליח להעניק להוריו ולאחותו חיים כאלה בדירה נאה כל-כך. ומה אם על כל השקט והרווחה ושביעות הרצון האלה יבוא עכשיו קץ מר ונמהר? וכדי שלא ישקע במחשבות שכאלה העדיף גַּרְגּוֹר לנוע והתחיל זוחל בחדר הנה והנה.

פעם אחת במשך הערב הארוך נפתחה הדלת שבצד האחד כדי סדק צר ופעם אחת הדלת שבצד האחר, ומיד שבו הדלתות ונסגרו; מישהו, כנראה, חש צורך להיכנס, אבל חששותיו עוצרים בעדו. על כן התעכב גַּרְגּוֹר על יד דלת חדר האורחים מתוך כוונה להכניס בכל זאת איכשהו את המבקר המתלבט או לפחות להיוודע מי הוא; ואולם הדלת לא נפתחה עוד וגַּרְגּוֹר חיכה לשווא. בבוקר, כשהיו הדלתות נעולות, רצו כולם להיכנס, ועכשיו, לאחר שאת הדלת האחת פתח הוא עצמו ואת האחרת פתחו כנראה במשך היום, לא נכנס איש, והמפתחות הלוא תקועים בחוץ.

רק בשעת לילה מאוחרת כובה האור בחדר האורחים, וכעת היה קל לקבוע שההורים והאחות

אנוש או אף איש זר. בינתיים שירבב גרגור את ראשו כמעט עד שפת הספה וצפה בה. האם תשים לב שהשאיר את החלב, ולא מפני שאינו רעב, כלל וכלל לא, והאם תביא מאכל אחר, שיתאים לו יותר? אם לא תעשה כך מעצמה, מוטב לו לגווע ברעב ולא לעורר את תשומת לבה לזה, אף על פי שבאמת מאוד מאוד השתוקק לזנק ולצאת מתחת לספה, להשליך עצמו לרגלי אחותו ולבקש ממנה משהו טעים לאכול. אבל האחות גילתה מיד בפליאה שהקערית עודנה מלאה ורק מעט חלב נשפך סביבה, והיא מיהרה להרים אותה, אמנם לא בידיים עירומות אלא במטלית, ונשאה אותה החוצה. גרגור היה סקרן עד בלי די לדעת מה תביא לו במקום החלב, והפך והפך בשאלה הזאת. אבל בשום אופן לא היה מנחש מה שעשתה האחות טובת־הלב באמת. היא הביאה לו, כדי לעמוד על טעמו, מבחר מזונות שלם, פרוש על עיתון ישן. היו שם ירקות ישנים רקובים למחצה; עצמות מארוחת הערב, בתוך רוטב לבן שנקרש; כמה צימוקים ושקדים; גבינה, שגרגור פסק לפני יומיים שאי אפשר לאכול אותה; פרוסת לחם יבש, פרוסת לחם בחמאה ופרוסת לחם בחמאה ובמלח. ועל יד כל אלה העמידה גם את הקערית, שכנראה נועדה מעתה להיות קעריתו הקבועה של גרגור, והפעם מילאה אותה מים. ומאחר שידעה שגרגור לא יאכל לעיניה, היתה עדינה דיה להסתלק מיד ואף נעלה את הדלת במפתח, כדי להודיע לגרגור שהוא חופשי להסתדר לו בנות. רגליו הזעירות של גרגור תזזו עכשיו בדרך אל האוכל. גם פצעיו נרפאו לחלוטין, כנראה, שום דבר לא הפריע לו עוד, והוא השתומם על כך ונזכר איך לפני יותר מחודש חתך

נשאר ערים עד כה, שכן הוא שמע היטב איך הם מתרחקים להם עכשיו שלושתם על בהונות רגליהם. עתה היה ברור שאיש לא ייכנס עוד אל חדרו של גרגור עד הבוקר. היתה לו אפוא שהות ארוכה לתשוב באין מפריע איך לארגן עכשיו את חייו מחדש. אבל החדר הריק הגבוה, שהוא נאלץ לשכב בו למטה על הרצפה, הפחיד אותו, אף שלא התחורר לו מדוע, שהרי היה זה חדרו, החדר שגר בו זה חמש שנים - וכמעט בלי משים נפנה לאחוריו ונחפז, לא בלי שמץ של בושה, אל מתחת לספה, ששם, אף על פי שגבו נמעך קצת ואף על פי שלא יכול לזקוף את ראשו, הרגיש מיד בנוח ורק הצטער שגופו רחב מכדי להכניס את כולו מתחת לספה.

שם הוא נשאר כל הלילה, שמקצתו עבר עליו בנים־ולא־נים והרעב טורד אותו ממנו שוב ושוב, ומקצתו בדאגות ובתקוות מעורפלות, שכולן אמנם הוליכו אל המסקנה שלפי שעה עליו לשבת בשקט ולהקל על משפחתו, על ידי סבלנות והתחשבות מרבית, לשאת את אי־הנעימויות שבמצבו הנוכחי הוא אכן גורם בעל כורחו.

עם שחר, עדיין היה כמעט לילה, כבר ניתנה לגרגור הזדמנות לבחון את כוחן של ההחלטות שהחליט זה עתה, שכן האחות, לבושה במעט לגמרי, פתחה את הדלת מהפרוודור והציצה פנימה בדריכות. לא מיד מצאה אותו, אבל כשגילתה אותו מתחת לספה - אלוהים אדירים, הרי הוא מוכרח להימצא היכן שהוא, הן לא ייתכן שפרח לו - נבהלה כליכך עד שלא יכלה לשלוט בעצמה ויצאה וטרקה את הדלת. אבל מיד, כמתחרטת על התנהגותה, שבה ופתחה אותה ונכנסה על בהונות רגליה כאל חדרו של חולה

קצת את אצבעו בסכין ועד שלשום עוד חש את הפצע היטב. "אולי אני פחות רגיש עכשיו?" תהה, ובתוך כך כבר מצץ בתאוותנות מן הגבינה, שנמשך אליה מיד משיכה עזה יותר מאל כל שאר המאכלים. בזה אחר זה, בעיניים דומעות מרוב הנאה, כילה מהר את הגבינה, את הירקות ואת הרוטב; המאכלים הטריים דווקא לא ערבו לחיכו, אפילו את ריחם לא יכול לשאת, והוא אף גרר משם את הדברים שרצה לאכול והרחיקם קצת. שעה ארוכה לאחר שכילה הכל ורק רבץ לו שם עצל בלי לזוז, סובבה אחותו לאט את המפתח, כדי שישמע אותה ויסתתר. מיד התנער בבהלה, אף על פי שכבר כמעט התנמנם, ונחפו לשוב אל מתחת לספה. אבל עכשיו לא היתה דעתו נוחה כלל וכלל מן השהייה תחת הספה אפילו לפרק הזמן הקצר שנשארה אחותו בחדר, כי הסעודה הדשנה עיגלה מעט את גופו והוא התקשה לנשום במקום הצר. מתוך התקפי חנק קלים, עיניו בולטות מעט מחוריהן, צפה באחותו המטאטאת לתומה לא רק את השיירים אלא גם את המאכלים שגֶּגֶר לא נגע בהם כלל, כאילו אף הם אינם ראויים למאכל עוד, שופכת הכל בבהילות לתוך דלי, ומכסה את הדלי במכסה עץ ונושאת הכל החוצה. ברגע שפנתה לאחור נדחק גֶּגֶר ויצא מתחת לספה והתמתח והתנפת.

כך היה גֶּגֶר מקבל מעתה את מזונו יום יום, פעם אחת בבוקר, כשההורים והמשרתת עוד ישנו, ופעם שנייה לאחר ארוחת הצהריים המשפחתית, כי גם אז ישנו ההורים שעה קלה ואת המשרתת היתה האחות שולחת בשליחות כלשהי. אמנם אין ספק שגם הם לא רצו שגֶּגֶר יגוע ברעב, אבל אולי די היה

[126]

להם ששמעו שגֶּגֶר אוכל וליותר מזה לא היה להם כוח, ואפשר שביקשה האחות לחסוך מהם עוגמה, ולו גם קטנה, אולי, כי אכן גם כך כבר סבלו דיים. מעולם לא נודע לו לגֶּגֶר באילו אמתלות סילקו מהבית את הרופא ואת המסגר בבוקר הראשון ההוא, כי מאחר שלא יכלו להבינו, לא העלה איש בדעתו, אף לא האחות, שהוא יכול להבין אותם, ועל כן נאלץ להסתפק מפעם לפעם בשמיעת אנחותיה של אחותו והקריאות שקראה אל הקדושים בשעה ששהתה בחדרו. רק כעבור זמן, כשכבר התרגלה במקצת לכל זה - על התרגלות גמורה לא היה מה לדבר כלל, כמוכּן - קלט גֶּגֶר לפעמים אמירה שנאמרה מתוך חיבה או שיכלה להתפרש כך. "היום היה טעים לו דווקא," היתה אומרת לאחר שחיסל גֶּגֶר את רוב האוכל בתיאבון, ואילו כשלא עשה כך, מה שקרה לעתים קרובות יותר ויותר בהמשך הזמן, היתה אומרת כמעט בעצב: "הוא שוב השאיר את הכל."

ואולם גם אם לא עלה בידו של גֶּגֶר להתעדכן במישרין, צדה אוזנו משהו מאחד החדרים הסמוכים, וברגע שהיה שומע קולות, מיד היה רץ אל דלת החדר ההוא ונצמד אליה בכל גופו. בייחוד בימים הראשונים לא היתה שיחה שלא עסקה בו איכשהו, ולו ברמז. במשך יומיים נשמעו בכל ארוחה וארוחה התייעצויות כיצד יש לנהוג עתה; אבל גם בין הארוחות דיברו על הנושא הזה, שהרי תמיד נמצאו בבית לפחות שניים מבני משפחה, כי איש לא רצה כנראה להישאר בבית לבדו, ולהשאיר את הדירה ריקה מאדם - זאת הרי לא יכלו בשום אופן. והמשרתת - לא היה ברור אל־נכון מה וכמה היא

[127]

יודעת על מה שקרה - נפלה על ברכיה והפצירה באם כבר ביום הראשון שתפטר אותה מיד, וכשנפרדה לשלום כעבור רבע שעה, הודתה על הפיטורים בדמעות, כאילו היו הגדול בחסדים שגמלו עמה פה, ובלי שנתבקשה כלל נשבעה בשבועי שבועות שלא תגלה לאיש דבר וחצי דבר.

עכשיו נאלצה האחות גם לבשל יחד עם האם; אמנם הטרחה לא היתה גדולה, כי הם כמעט לא אכלו. שוב ושוב שמע אותם גרגור מעודדים זה את זה לאכול ונענים תמיד: "תודה, כבר שבעתי," או תשובה דומה. אפשר שגם לא שתו כלום. לא אחת שאלה האחות את האב אם הוא רוצה בירה והציעה לו בלב חפץ שתביא לו אותה בעצמה, וכששתק האב, אמרה, כדי להפיג את חששותיו, שהיא גם יכולה לשלוח את השוערת, אבל אז חתם האב ב"לא" רבתי, ושוב לא דיברו על כך.

כבר ביום הראשון נשא האב באוזני האם והאחות גם יחד סקירה מפורטת על מצבם הכספי והסיכויים לעתיד. מפעם לפעם היה קם מהשולחן ומביא איזה מסמך או פנקס מהכספת הקטנה שהצילה כשפשט העסק שלו את הרגל לפני חמש שנים. היה אפשר לשמוע אותו פותח את המנעול המסובך ושב ונועל אותו לאחר שהוציא את מה שחיפש. ההסברים האלה של האב היו, בחלקם, הדבר המשמח הראשון ששמע גרגור מזמן שנכלא בחדרו. עד כה היה סבור שמן העסק ההוא לא נשאר לאב כלום, על כל פנים לא אמר לו האב שום דבר שיפריך זאת, וגרגור, למען האמת, גם לא שאל אותו. דאגתו היחידה של גרגור בעת ההיא היתה לעשות הכל כדי שתוכל המשפחה לשכוח מהר ככל האפשר את הפורענות הכלכלית

הזאת, שהביאה את כולם לידי ייאוש גמור. ועל כן החל לעבוד בלהט כפול ומכופל וכמעט בן-לילה נהפך מפקיד זוטר לסוכן-נוסע, ומעתה היה בידו כמובן להגדיל את הכנסותיו כהנה וכהנה, והשגיו בעבודה התגלגלו מיד בעמלות, כלומר, בכסף מזומן, שהיה יכול להניחו בבית על השולחן, לתמהונה של המשפחה ולאושרה. ימים יפים היו הימים ההם, והם לא שבו עוד, על כל פנים לא במלוא זוהרם, אף על פי שאחר-כך השתכר גרגור די כסף לשאת בהוצאות המשפחה כולה, ואף נשא בהן. אלא שכולם התרגלו לזה, גם המשפחה וגם גרגור, אלה לקחו את הכסף בתודה וזה נתן אותו ברצון, אבל חמימות יתרה שוב לא צמחה מזה. רק האחות נשארה קרובה אל גרגור, ומאחר שהיא, שלא כמוהו, אהבה מאוד מוזיקה וניגנה בכינור נגינה נוגעת ללב, היתה לו תוכנית סודית לשלוח אותה בשנה הבאה ללמוד בקונסרבטוריון, יהיו ההוצאות הכרוכות בזה גדולות ככל שיהיו, הוא כבר ימצא איזו דרך לממן. כששוחח עם אחותו בשהיותיו הקצרות בעיר, היו מזכירים את הקונסרבטוריון לעתים קרובות, אבל תמיד רק כחלום יפה שאת הגשמתו אין להעלות על הדעת כלל, ואפילו הדיבורים התמימים האלה לא ערבו לאוזני ההורים; ואולם גרגור היה נחוש בדעתו בעניין הזה ואף התכוון להכריז על כך בחגיגות בערב חג המולד.

מחשבות כאלה, שבמצבו הנוכחי היו מחשבות סרק, התרוצצו בראשו בזמן שנצמד לו שם זקוף אל הדלת והאוזן. יש שמרוב עייפות כללית לא יכול להקשיב עוד ולא נזהר ושמט את ראשו עד שנחבט בדלת, אבל מיד שב וזקף אותו, שכן אפילו הרעש

הקל הזה שהקים נשמע בחדר הסמוך והשתיק את כולם. "מה הוא שוב מעולל שם," אמר האב לאחר שהות קלה כשהוא פונה כנראה אל הדלת, ורק אז היו שבים לאט לאט אל השיחה שנקטעה.

כך נודע לו לג'גור בהרחבה יתרה - שכן האב היה חוזר על הסבריו פעמים רבות, גם מפני שהוא עצמו מוזמן לא עסק בדברים האלה, וגם מפני שהאם לא הבינה הכל בפעם הראשונה - שלמרות הפורענות הגדולה עוד נשאר איזה סכום מן הימים ההם, אמנם סכום פעוט, שהריבית שלא נגעו בה הגדילה אותו מעט בינתיים. וחץ מזה, הכסף שהביא ג'גור הביתה מדי חודש בחודשו - לעצמו שמר רק גולד'נים מעטים - לא הוצא כולו והצטבר לכלל הון קטן. ג'גור, מאחורי דלת חדרו, שמח על מידת הזהירות והחסכנות המפתיעה הזאת וניענע בראשו במרץ. האמת היא שביתרות הכסף האלה היה יכול דווקא לפרוע עוד חלק מחובו של אביו למנהל ובכך לקרב מאוד את היום שבו היה יכול להיפטר מהמשרה הזאת, אבל כעת מוטב היה בלי כל ספק שיהיו פני הדברים כמו שכיוונם האב.

ואולם הכסף הזה לא היה בו כדי לכלכל את המשפחה - על ידי הריבית למשל - כלל וכלל לא; אולי היה בו כדי לפרנס אותה שנה, לכל היותר שנתיים, אבל לא יותר. בסכום הזה היה אסור אפוא לגעת, בעצם, והיה ראוי להניחו בצד לשעת צרה; ואת הכסף למחיה היה צריך להשתכר. אלא שהאב, הגם שהיה בריא, היה איש זקן, שלא עבד כלל זה חמש שנים, ועל כל פנים לא היה במיטב כוחו; בחמש השנים האלה, שהיו החופשה הראשונה בחייו מרובי התלאות ומעוטי ההצלחות, שמן מאוד ונהיה

[130]

משום כך כבד תנועה. ושמה האם הזקנה, שחולה בקצרת ואפילו ההליכה בתוך הדירה עולה לה במאמץ, וכל יומיים נתקפת קשיי נשימה והיא מרותקת אל הספה שאצל החלון הפתוח, שמא היא שצריכה להשתכר? ושמה האחות, שבשבוע-עשרה שנותיה עודנה ילדה וראויה גם ראויה להוסיף לחיות את חייה כדרכה עד כה: להתלבש יפה, להאריך בשינה, לעזור במשק הבית, ומפעם לפעם לצאת לבילוי צנוע, ובייחוד, לנגן בכינור - שמא היא שצריכה להשתכר? בתחילה, בכל פעם שעלה על הפרק הצורך להשתכר, היה ג'גור מתנתק מהדלת ומטיל עצמו על ספת העור הקרירה שעל יד הדלת, כי מגודל הבושה והצער נהיה לו חם מאוד.

לא פעם רבץ שם לילות תמימים, לא עצם עין ורק גירד ברגליו את העור שעות על שעות. ויש שחרף המאמץ הגדול, היה דוחף כיסא אל החלון, עולה בזחילה עד האדן, ושם היה מייצב עצמו על הכיסא ונשען על החלון, וכל זה כנראה רק מפני שנוכר איכשהו בתחושת החופש שידע לפנים כשהשקיף דרך החלון. כי לאמיתו של דבר, מיום ליום הלך והתערפל לו עתה מראה הדברים, גם הקרובים שבהם; את בית-החולים שממול, שהיה מקללו לפנים על שהוא רואה אותו לעתים קרובות מדי, שוב לא ראה כלל, ולולא ידע בוודאות שהוא גר בשרלוטנשטראסה, רחוב שקט ואף על פי כן בלבה של עיר, אולי היה סבור שהוא משקיף מחלונו אל שממה, שהשמים האפורים והארץ האפורה מתמזגים בה לבלי הבחן ביניהם. די היה לה לאחותו חדת העין שראתה פעמיים את הכיסא עומד על יד החלון וכבר היתה מחזירה אותו לשם תמיד לאחר

[131]